प्रवेश सं०

विषय: ~~[illegible]~~ ज्योतिष शास्त्र

क्रम सं०

ग्रन्थकार

नाम तिथि चन्द्रिका

पत्र सं० १-१५

अक्षर सं० (पंक्तौ) २५ पंक्ति सं० (पृष्ठे) ७

श्लोक सं०

लिपि: दे.ना. आधार: का.

आकार: ट्.ट्.x५.

13904

वि० विवरण पू.

आ. ८१४७

पी० एस० यू० पी०—७७ एस० सी० ई०—१९५१—५०,०००

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अ. अ. (अ) ९
२०६६

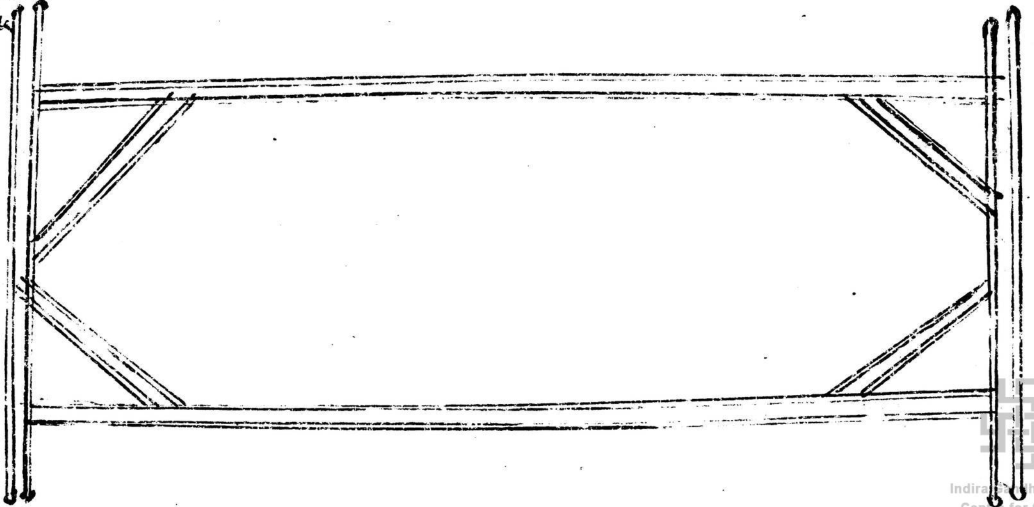

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रीगणेशायनमः॥ चैत्रशुक्लप्रतिपदिवत्सरारंभः॥ तत्रचौदयि
कीतिथिर्ग्राह्या चैत्रेमासिजगद्ब्रह्मासमर्जप्रथमेहनि शुक्ल
पक्षेसमग्रंतुतदासूर्योदयेसतीतिहेमाद्रौब्रह्मोक्तेः॥ दिनद्वये
१ पितद्व्याप्तौअव्याप्तौपूर्वैव वत्सरादौवसंतादौवलिराज्येतथैव १
व पूर्वविद्धैवकर्तव्याप्रतिपत्सर्वदाबुधैरितिगोविंदार्णवेवृद्धव
शिष्ठोक्तेः॥ तत्रघटदानमंत्रः॥ एषधर्मघटोदत्तोब्रह्मविष्णुशि
वात्मकः॥ अस्यप्रदानात्सकलाममसंतुमनोरथाः॥ चैत्रशुक्ल

तृतीयामत्स्यजयंती दैवेकर्मणिपित्र्येचवसदावैवापराह्निका इति
गालववचनादितिहेमाद्रिः॥ चैत्रशुक्लपंचमीकल्पादिश्चैत्रकल्पादि
स्नानादिमहाफलम्. तत्रभवान्याउत्पत्तिः॥ चैत्रेमासिसिताष्ट
म्यांनतेशोकमवाप्नुयुः॥ अशोककलिकाश्चाष्टौयेपिबंतिपुनर्व
सौ चैत्रशुक्लनवमीरामनवमी नवमीचाष्टमीविद्धात्याज्या
विष्णुपरायणैः॥ पुनर्वस्वर्क्षसंयुक्तासातिथिः॥ सर्वकामद
नकुर्यान्मलमासेतुमहादानंव्रतानिचेतिमाधवीये तत्रचधर्मः॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

परित्राणाय साधूनां जातो राम॰ स्वयं हरिः॰ गृहाणार्घं मया दत्तं भ्रा
तृभिस्सहितोनघेति सुवर्णरामचंद्रस्य प्रतिमां नूतनां विधाय चैन
त्रर्घदानं च पृथिवीं दक्षिणां दद्याति चैत्रशुक्लद्वादश्यां मदनोत्स
२ व॰ द्वादश्यां चैत्रमासस्य शुक्लायां मदनोत्सव॰ बौद्धायनादि
भि॰ प्रोक्त॰ कर्त्तव्य॰ प्रतिवत्सरमिति एमावनचंद्रिकायाम् सा २
पूर्वविद्धा ग्राह्या चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां कामदेवपूजा सापि पूर्वे
वग्राह्या चैत्रशुक्लपौर्णमासी सा पूर्वविद्धैव मन्वादौ गुरौ

वापिवारे चैतस्तु चैत्रिका अथ तिथिसामान्यनिर्णय॰ प्रदोषव्यापिनी
ग्राह्या तिथिर्नक्तव्रते शा एकादशीं विना सर्वा शुक्ला कृष्णा स्मृता बुधैः॰
प्रदोषप्रमाणं तु स्कंदपुराणे उदयात् प्राक्तनी संध्या घटिकात्रयमुच्यते
सायं संध्या त्रिघटिका प्यस्ताद् उपरि भानुतः॰ त्रिमुहूर्त॰ प्रदोषः॰ स्याद्
भानावस्तंगते सति गवां क्रीडा दिने यत्र रात्रौ चंद्रस्य दृश्यते चंद्रोदयेपि
रहं नित्सुरभीगोपूजकं तथा द्वितीया प्रतिपन्मिश्रा तत्र पौर्वा यदि
गा॰ तदा गौरिणा विनश्यंति प्रजा गावो महीपति॰ इति प्रतिपन्निर्णय॰
अथ द्वितीयामाह द्वितीया प्रतिपद्युक्ता न यमद्वितीयाविषयम्

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सर्वा द्वितीया तृतीयान्विता वोपोष्या एकादशी वाष्टमी षष्ठी द्वितीया च च
तुर्दशी त्रयोदशी च अमावस्या उपोष्यासु परान्विता अथ शुक्लपक्षद्वितीयानु
पूर्ववत् तथा सर्वा तिथिः कृष्णाष्टमी बृहत्तपा सावित्री वटपैतृकी
कामत्रयोदशी रंभा उपोष्या पूर्वसंयुता बृहत्तपा शुक्लपक्षशयन द्वि
३ तीया इति द्वितीयानिर्णयः अथ तृतीया तृतीया द्वितीया योगो
रंभाविषयः तथा च ब्रह्मवैवर्त्ते रंभाख्यां वर्जयित्वा तृतीया द्विज ३
सत्तम अन्येषु शुभकार्येषु गणा युक्ता प्रशस्यते तृतीया पिन
कर्तव्या द्वितीयोपहता न्टप द्वितीया सहितां तां तु यः करोति नरा

धमः सयाति नरकं घोरं कालसूत्रं भयंकरम् द्वितीयाशेषसंयुक्तां तृती
यां कुरुते यदा सा वैधव्यमवाप्नोति प्रवदंति मनीषिणः इति ब्रह्मवैवर्ते
द्वितीयायुक्ता तृतीया प्रतिषिद्धा चतुर्थीयुक्ता गृह्यते तथा हि चतु
र्थीसहिता या तु सा तृतीया फलप्रदेति वचनात् अवैधव्यकरी स्त्रीणां पु
त्रपौत्रप्रवर्धिनी विना पि रोहिणीयोगे पुण्यकोटिफलप्रदा नारदीये
वैशाखशुक्लपक्षे तु तृतीया रोहिणीयुता दुर्लभा बुधवारेण सोमेना
पि युता तथा भक्त्या कृता तु मांधातृनी हंति पुराणं पुराकृतम् रोहिणी
बुधयुक्तापि पूर्वविद्धापि वर्जिता गौरी विनायकोपेता रोहिणी बुधसंयुता
अवैधव्यकरी स्त्रीणां पुत्रपौत्रप्रवर्धिनी गौर्याश्च चतुर्थी वट धेनु पूजादुग्

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

र्वनं दुर्गा होलिका च वत्सस्य पूजा शिवरात्रिरेताः परा विनिघ्नन्ति नृपसं
राष्ट्रम् गोभिलः॥ वैशाखस्य तृतीयां तु पूर्वविद्धां करोति यः॥ हव्यं दे
वा न गृह्णन्ति कव्यं च पितरस्तथा इत्यादिवाक्यैः पूर्वविद्धा निरस्ता॥ अ
न्ये॥ प्रातः॥ कालव्यापिन्यपि चतुर्थीयुक्ता मान्येति एकादशी तृतीया
४ च षष्ठी चैव चतुर्दशी पूर्वविद्धापि कर्तव्या परदिने स्यात्परेऽहनि इति ब्र ४
ह्मवैवर्तवचनाद्विशेषः॥ इति तृतीया अथ चतुर्थी तृतीयासंयुता
कार्या नु सा चतुर्थी फलप्रदा चतुर्थी च तृतीया च महापुण्यफलप्रदा
कर्तव्या व्रतिभिर्वत्स गणनाथसुतोषिणी गणनाथं सुतरां तोषय
तीति गणेश्वरः॥ व्रतसंबंधेन तृतीयायुक्ता चतुर्थीविधानात् अन्यदे

वताव्रते तु गणनाथसुतोषिणीत्यसंगतं स्यात् तस्माद्विनायकव्रतच
तुर्थी तृतीयायुक्तैवोपोष्या वत्सपूजावेनुपूजायाः॥ पृथगुपादानात्
बहुलापूजनार्थं तृतीयोपेता मान्या अतो गणेशगौरीबहुलाचतुर्थी
व्यतिरिक्ता न्यदेवतासंबंधिन्यपरचतुर्थ्यः॥ पंचमी विद्धा एवमान्या पंच
मीतद्युक्तैव युग्मवाक्यनिगमात् अन्ये च एकादशी तथा षष्ठी अ
मावस्या चतुर्थिका उपोष्या परसंयुक्ता परा पूर्वेण संयुता इति चतुर्थी
निर्णयः॥ अथ पंचमी पंचमी तु प्रकर्तव्या षष्ठ्या युक्ता तु नारद नहि
षष्ठी नागविद्धापि कर्तव्या तु कदाचन इति ब्रह्मवैवर्तवचनात् तन्नाग

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पृक्ताकृषिपंचमीविषयम् । नाहशैनैकमन्त्रब्राह्मणभोजनादिविषयम् ॥
इतरापंचम्यश्चतुर्थीयुक्ताःग्राह्या इतिनिगमवाक्यात् इतिपंचमीनिर्णयः४
अथषष्ठीनिर्णीयते एकादश्यष्टमीषष्ठीपौर्णमासिचतुर्दशी ।
अमावास्यातृतीयाचताउपोष्याःपरान्विता इतिधर्माद्विवचनम् वएनु
२ म्नोरितियुग्मवाक्यात् सर्वव्रतेषुसप्तम्यासहेकमान्या नागविद्धाय २
दाषष्ठीसप्तम्यान्ततथाष्टमी दशम्येकादशीविद्धातुरुद्रविद्धाद्विवाच
र४ कामविद्धाभवेद्विष्णुर्नग्राह्यास्तनुवासरा४ नागविद्धायदाष
ष्ठीशिवविद्धातुसप्तमी भूतविद्धाशिनीवालीनत्वेताः४सुव्रतीव्रतेन

तथाच नागविद्धातुयाषष्ठीसप्तम्याचतथाष्टमी दशम्येकादशी
विद्धाद्वयोदश्याचतुर्दशी भूतविद्धाप्यमावास्यानग्राह्यामुनिपुंगवैः४
तथाचपुराणे नागविद्धायथाषष्ठीमुपोष्यतीहमानवाः४ हृद्धिंश्रे
यश्चकल्याणानितेषांनश्यन्तिपूर्वजम् । सागरेणहृताश्चैवपंचम्यासह
भारते हतंपुत्रंसहस्रंहि तस्माद्विद्धांनकारयेत् कलाकाष्ठानिमेषे
पियद्दिनस्यात्सरहानि षष्ठीकृथंविद्धिर्वेद्धसेवोपोष्याप्रयत्नतः४ नाग
विद्धायदाषष्ठीसप्तम्याचतथाष्टमी दशम्येकादशीस्कंदषष्ठीपूर्ववि
पोष्या । तथाचोक्तम् कृष्णाष्टमीस्कंदषष्ठीशिवरात्रिश्चतुर्दशी

एताः पूर्वयुताकार्य्यातिथ्यंते पारणं भवेत् ॥ इति षष्ठीनिर्णयः ॥ अथ
सप्तमी सप्तमीनाष्टमीयुक्ता नाष्टमी सप्तमीयुता सर्वेष्वेव व्रतकार्ये
षु अष्टमी परतः शुभेति यथा ब्रह्मवैवर्त्ते सप्तम्या अष्टमीमिश्रत्व
प्रतिषेधः षण्मुन्योर्वसुरंध्रयोरिति वाक्यात् षष्ठीमिश्रा सप्त
६ मुपोष्येति अचलासप्तमी माघे स्नायात् तारांकिते वाम्बरे तदनुदर्शि ६
ह्यायामाघस्नानं दिनेऽदये अचलासप्तमी माघशुक्लासप्तमी अरु
णासप्तम्याः षष्ठीसमन्वितत्वं तत्त्वं स्य यपक्षविषयम् यदा पूर्व
दिने षष्ठी एकघटिकादिनांतरे उदयवशात् सप्तमी किंत्वष्टमी दृ

६

वर्पवर्धवाया ... का तदा स्वयमानेन षष्ठ्यामरुणोदये स्नान
दानादि नियतं कर्म कुर्वीत इति पुनर्विहितम् तिथ्यभावेपि स्वकाले उ
त्केयइतिवचनात् रामकौतुके अभिधानात् इति सप्तमीनिर्णयः
अथाष्टमी सप्तमीनाष्टमीयुक्ता नाष्टमी सप्तमीयुता नवम्या सह
कर्तव्या अष्टमी सर्वदा बुधैः सप्तमीविद्धाष्टमी प्रतिषिद्धा वसुरंध्रयो
रित्यनेन नवमीविद्धा विहिता एतत् शुक्लाभिप्रायविषयम् तत्र
शुक्लपक्षेऽष्टमी वैष्णवे कृष्णपक्षे च एव नु दृशि पूर्वविद्धा न कर्तव्या कर्तव्या
परसंयुता ब्रह्मभद्रा प्रभद्रोहं नावयोरंतरं क्वचित् सर्वसिद्धिप्रदायका

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मिभद्रायामर्चिताह्यहम् वृष्टिंतन्काममहाष्टम्यांममपूजांकरोतियः४ त
स्यपूजाफलंनास्तितेनाहमपमानिता भद्रायांभद्रकाल्याश्चमध्येस्याद्वर्ज
क्रिया तस्माद्देसप्तमीयुक्तोकुर्य्याद्दुर्गाष्टमीबुधैः४ उत्तरास्तिथयोय
त्रक्षयंयांतिनराधिप पूर्वाष्टमींतदाकुर्य्यादन्यथात्वशुभंभवेत् पुत्रा
७ न्हंतिपशून्हंतिहंतिराष्ट्रंसराजकम् हंतिजातानजातांश्चसप्तम्यास ७
हिताष्टमी तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसप्तमीवेधसंयुता वर्ज्जनीयाष्ट
मीवाथभूयोराज्ञसमभी पुभि४ यदासूर्योदयेनस्यान्नवमीवापरेह
नि तदाष्टमींप्रकुर्वीतसप्तम्यासहितान्नृप महाष्टम्यांभगवती

दक्षयज्ञविनाशिनी प्रादुर्भूतामहाघोरा योगिनीकोटिभिस्सह महाष्टम्यांभगवतीभद्रा
यामपिपूजिता दद्यात्तिवायुरारोग्यंयतोभद्रास्वरूपिणी उपवासेषुकार्येषुपक्षधर्मःसनातनः
कृष्णपक्षेपूर्वेवोपोष्या तथाच कृष्णपक्षेऽष्टमीचैवकृष्णपक्षेचतुर्दशी पूर्वविद्धैवकर्त्त
व्यापरविद्धानकर्हिचित् इतिस्मरणात् यत्रशुक्लकृष्णपक्षेपरविद्धत्वमुक्तं तद्दुर्गाष्टमीव्य
तिरिक्तविषयम् तथाह श्रावणीदुर्गानवमीदूर्वाचैवहुताशनी पूर्वविद्धाप्रकर्त्तव्या शिवरा
त्रिर्बलेर्दिनम् इतिवचनात् अष्टमीनवम्योर्युग्मंपक्षद्वयेपि शिवशक्त्योः शिवश्चैवमे
होत्सवःप्रकर्त्तव्यः यथोक्तं अष्टमीनवमीविद्धानवमीवाष्टमीयुता अर्द्धनारीश्वरःप्रा
यःउमामाहेश्वरीतिथिः अष्टमीनवमीयुग्मेमहोत्साहेमहोत्सवः शिवशक्त्योः शिवश्चैवे
पक्षयोरुभयोरपि अथयदुवंशस्यजगद्धितंधनप्तोभानस्यहनेरिदम् शुभदाष्टमीजन्म
दिनंविभोर्मुनिवरोक्तिभिः किंतद्भगवतोजन्मदिनंकृष्णाष्टमीतिथिः तथाचविष्णु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पुराणे योगनिद्रांप्रति भगवानाह प्राविट्काले च नभसि कृष्णाष्टम्यामहं तिथिः उत्पत्स्या
मि नवम्यां च प्रसूतिं त्वमवाप्स्यसि जन्माष्टमीदिने प्राप्ते यो भुंक्ते द्विजसत्तम त्रैलोक्यजनितं
पापं भुंक्ते तेन न संशयः ये न कुर्वन्ति जानंतः कृष्णजन्माष्टमीव्रतं ते भवंति महाप्राज्ञ
व्याला महति कानने गृध्रमांसं खरं काकं श्येनं वा मुनिसत्तम मांसं वा श्वपदं भुंक्ते
कृष्णजन्माष्टमीदिने श्रावणेति चांद्रमासोपादानम् मत्स्यपुराणवचनम् चैत्रे मासि
जगद्ब्रह्मा ससर्ज प्रथमेऽहनि शुक्लपक्षे समस्तं तु तदा सूर्योदये सति शुक्लप्रतिपदेवमादि
८ दिः अग्निपुराणे वर्जनीया प्रयत्नेन सप्तमीसंयुताष्टमी सऋक्षापि न कर्तव्या सप्तमी ८
सहिता यदि तथा पद्मपुराणे पंचगव्यं यथा शुद्धं न ग्राह्यं मद्यदूषितम् न विद्धा तथा चा
ष्टा रोहिण्याप्युताष्टमी सप्तमीवेधाष्टम्युपवासनिषेधः द्वितीयेऽह्नि चंद्रोदयकाल
व्यापि तु जन्माष्टम्यां सत्यां वेदितव्यः यदि तु न द्वितीयदिवसे अर्द्धरात्रिव्यापिन्यष्टमी न स्यात्
दा पूर्वविद्धापोष्या यदुक्तं विष्णुरहस्ये कार्या विद्धापि सप्तमी रोहिणीसहिताष्टमी तत्रोपवा

वासं कुर्वीत तिथिभांते च पारणम् जयंती शिवरात्रिश्च कार्ये भद्राजयान्विते कृतोपवासस्ति
थ्यंते न च कुर्यात्तु पारणम् एभिर्वचनैः सप्तमीविद्धायां रोहिणीसहितायामष्टम्यामुपवा
सं विधाय द्वितीयदिने तिथिभांते च पारणं विधीयते तेन तिथिभांते च पारणं कुर्वीतेति विधा
नात् द्वितीयेऽह्नि उपवासो निरस्तः पारणं कर्मसमाप्त्यर्थभावः तस्य रूपम् तस्य भो
जनं संकल्पस्यात्मकस्योपवासस्य समाप्तं भोजनमेव भवति तदपि विहितत्वात् उपवा
सत्रांगत्वस्यापि तिथिभांतस्योपलक्षितः कालो ध्रुवं तत्रांगलोपो नांगिनो लोपः
तथा भविष्ये एकेनैवोपवासेन कृतेन कुरुनंदन सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यते ना
त्र संशयः तथा च पुराणान्तरे सायंप्रातस्तयोरह्नोः सायंप्रातः सुमध्यमे उपवास
फलं प्रेप्सुर्जह्याद्भक्तचतुष्टयम् इत्यादिवाक्यैर्द्वितीयस्योपवासस्य निषेध इति सिद्धं विष्णु
रहस्ये प्राजापत्यर्क्षसंयुक्ता कृष्णा नभसि मासि चेदष्टमी अर्द्धरात्रे तु चाष्टमी सुमुक्तानि

लक्ष्येतसैवोपोष्या महाफला जयंती शश्वद्रोहिण्यष्टमीयोगे वर्तते नपुनः केवलमष्टमीमात्रे
उक्तंच रोहिणीचयदाष्टम्यां कृष्णापक्षे द्विजोत्तम जयन्ती नाम सा प्रोक्ता सा सा उपोष्या प्रयत्नतः
विष्णुधर्मोत्तरे मुहूर्तमप्यहोरात्रे यस्मिन्युक्तं हि लभ्यते अष्टमीनवमीभेन तस्याः पुराणपु
मुपोषितो कृष्णाष्टम्यां भवेद्यत्र कलैका रोहिणी नृप जयन्ती नाम सा प्रोक्ता सर्वपापहरा तिथिः
वहोरात्रमित्यमित्यनेन अर्द्धरात्रयोगो विवक्षितः वाक्यांतरेप्यर्द्धयत्र योगदर्शनात् विष्णु
रहस्ये रोहिणीसहिता कृष्णा मासि भाद्रपदेऽष्टमी अर्द्धरात्रेतु योगोयं तारापत्युदये स
५ ति श्रद्धात्मा वपुर्विः स्नातः पूजां तत्र प्रवर्त्तयेत् तथाच अर्द्धरात्रेतु योगोयं तारापत्युदये सति २
नामैवोपवसेत्प्राप्य अर्द्धरात्रेतु योगतः अर्द्धरात्रादधश्चोर्द्ध्वं कलयापि यदा भवेत् जयंती नाम सा
प्रोक्ता सर्वपापप्रणाशिनी स्कंदपुराणे पूजयित्वा सुतं कृष्णां रात्र्यर्द्धे रोहिणीयुते तत्रव्रतपरो
मर्त्यो न भूयस्तनयो भवेत् अर्द्धरात्रेतु रोहिण्यां यदा कृष्णाष्टमी भवेत् तस्यामभ्यर्चनं शौ
रेः हन्ति पापं त्रिजन्मजम् अयमभिप्रायः पूर्वदिने अर्द्धरात्रे रोहिण्यष्टमीयोगो द्वितीयदिने रा

त्रिप्रथमयाममात्रव्याप्याष्टमी वर्तते अष्टमी रोहिणीयोगसहितामप्युपवसेत् रात्रिप्रथमयामम
ध्ये तिथ्यंताभावात् तद्विपारणकर्तुर्दोषसंभवात् तदुक्तं वचनं स्कंदपुराणे उपवासस्योभयतो नकु
र्यान्निशिभोजनम् बलात्पुण्यं व्रतभवं परिलुप्यंति कौणपाः तथाच रजनीप्रहरं यावत्प्रसक्तिः कै
मिलोमता पारणं तावदेवोक्तं प्रमादात्तद्विशायदि तिथिभांते पारणाद्यदुष्यते तत्सर्वाभिप्रायेण वा
वचनान्तमप्युक्तम् याः काश्चित्तिथयः प्रोक्ताः पुण्यानक्षत्रयोगतः तदंते पारणं कुर्याद्विनाश्रावण
रोहिणी रोहिण्यष्टमी वोपोष्या सत्यपि रोहिण्यष्टम्यंते न पारणं कुर्वीतेत्येकः पक्षः यदि पुनरु
भयत्रापि न रोहिणीयोगस्तदार्द्धरात्राष्टमीयोगे उपवासः स्यात् अपरदिने तिथिनक्षत्रांते पारणाभ
वति अत्राष्टम्येव प्रधानम् न तु रोहिणी तद्युक्तैवोपोष्या न तु तन्मात्रम् तिथिभांते च पारणामि
ति मुख्यपक्षः 'न पुनः सत्यां तिथौ न' नक्षत्रतिथ्यंते सति पारणमित्यपरः पक्षः न पुनः सत्यां
तिथौ नक्षत्रांते पारणम् तथाच उषित्वा वोजन्तीं तु तिथिशेषे भुक्तिकृयः स प्रायो नरके घोनेन
येऽश्वस्वपितॄंस्तथेति अष्टमीमात्रं मुक्तिरित्यंतसंग्रहः यदाच उदये किंचिन्मात्रमष्टमी रोहि
युक्ता उपरि सकला नवमी बुधवारे तदाष्टमी स्वल्पाप्युपोष्या यथोक्तं स्कंदपुराणे उदये वा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ष्टमी किं विन्नवमी सकलायदि भवेद्बुधसंयुक्ता प्राजापत्यर्क्षसंयुता अपि वर्षशतेनैव लभ्यते या न वा
विभो तथाह वृतयोनिगतानां वर्षेन त्वं नाश्रितं नरैः यैः कृता श्रावणे मासि रोहिणीसंयुताष्टमी किं
पुनर्बुधवारेण सोमेनापि विशेषतः किं पुनर्नवमीयुक्ता कुलकोट्यास्तु मुक्तिदा इति पद्मपुराणं
तन्नेपि जयंती बुधवारेण सोमवारेण वा पुनः लभ्यते दैवयोगेन सैषा पोष्या महाफला मुहूर्तेना
पि संयुक्ता साष्टमी फलप्रदा किं पुनर्नवमीयुक्ता कुलकोट्यास्तु मुक्तिदा गुप्तार्थदीपिकोक्त
१० नो जयंतीसंभवं व्रतम् कर्त्तव्यं वित्तकामेन तथा भक्तजनेनापि अष्टमी नवमी यत्र तथा भवति रोहिणी १०
याकांसंगमो यत्र मुक्तिस्तत्र न संशयः चंद्रोदयेऽस्पष्टमी रोहिण्या संयोगे यथा सकलापि प्रशस्य
ते बुधसोमान्यतमयोगे स्वल्पापि रोहिणी प्रशस्यते प्राजापत्यं द्वितीयेन्हि मुहूर्तेनापि भवेद्यदि इति
अकारणादोषश्रवणात् जयंत्या नित्यत्वं न पुनः केवलमष्टमीमात्रेपि इति जन्माष्टमीनिर्णयः अथ
नवमी नवमी पूर्वविद्धा ग्राह्या वसुरंध्रयोर्युग्माभिधानात् यदाह ब्रह्मवैवर्ते अष्टमी नवमी कर्त्त
व्या फलकांक्षिभिः न कुर्यान्नवमीं तात दशम्यां तु कदाचनेति इति नवमीनिर्णयः अथ दशमी यदि द

दयदा प्रहलाण त्रिंशांते एकादश्या विद्धा अथवा नवमीविद्धा भूत्वा द्वितीयमुदयं प्राप्ता तयोः परिच्छेद
माह एकादश्यामाय योगम् संपूर्णा दशमी कार्या परया पूर्वयाथवा युक्ता पि न द्वितीयास्या द्विति
सा सर्वतोमुखी यदा त्वेकस्मिन् दिने उदययोगिनी लभ्यते तदा दशमी नवमीविद्धा कर्त्तव्या फल
कांक्षिभिः न कुर्यान्नवमीं तात दशम्यां तु कदाचनेति दशमी वैव कर्त्तव्या सदुर्गा द्विजसत्तम इति
दशमीनिर्णयः अथैकादशी एकादशीसमुत्पन्ने वह्नि पापातके नव भस्मतां यांति राजेन्द्र अ
पि वर्षशतोद्भवम् तावत्पापानि देहेस्मिं तिष्ठंति मनुजाधिप संपूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरे
व सा लुप्यते द्वादशी तस्मिन्नुपवासः कथं भवेत् उपोष्ये द्वे तिथी तत्र विष्णुः प्रीणातु तत्परैः उक्तं
तु यतिः कुर्यात्पूर्वामुपवसेद्गृही भृगुनारदाभ्यामप्युक्तम् संपूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव
सा सर्वैरेवोत्तरा कार्या परतो द्वादशी यथा संपूर्णैकादशीत्याज्या वर्द्धते द्वितयं यदि द्वादश्यां पारणा
भावे पूर्वैव परिगृह्यते इदं वचनं एकादशी द्वादश्युभयवृद्धिविषयकम् वर्द्धते द्वितयमित्युक्तेः यत्र
षष्टीघटिका एकादशी दिनांतर सप्तघटिका मात्रम् त्रितीयेन्हि त्रयोदशी कीयत्यपि द्वादशी न

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ह्युत्तरैवोपोष्या अथ खण्डानिर्णयः नारदः दशम्यानुगतायत्र तिथिनैकादशी भवेत् तत्रापत्यवि
नाशाय स प्रेत्य नरकं व्रजेत् दशमीशेषसंयुक्ता गांधार्या समुपोषिता तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मा
त्तां परिवर्जयेत् ब्रह्मवैवर्ते यैः कृता दशमीविद्धा विद्यामोहेन मानवैः तेगता नरकं घोरं युगा
न्येकोनविंशतिम् इति वाक्यानां जोवद्धसिद्धानां त्रयोदश्यां द्वादशीसद्भावे द्रष्टव्यः कलाकाष्ठापि
द्वादश्यां यदा स्यादपरेऽहनि द्वादशी द्वादशी हन्ति पूर्वविद्धा उपोषितेति प्रवचनसंस्मरणात् तं
थानानां मुनिवचननिश्चयः यत्रैकादशी न स्याद्द्वादशी क्षयगामिनी व्रतं तत्र प्रकर्तव्यं
११ वेधदोषो न विद्यते विष्णुरहस्ये एकादशी भवेत्क्वापि दशम्या दूषिता यदि तिथिविद्धा ११
यदोषाय पक्षे पुण्याय सा भवेत् भविष्यपुराणे एकादशी दशाविद्धा पतनो वर्द्धते न वेत्
क्षविद्धापि भवेद्विद्धा पतनो द्वादशी यदि अस्यायमर्थः पूर्वदिने तु घटिकाद्वितीयदिने कलामात्रान्तरी
यदिने पारणाया स्यात् एवं षष्टिकलान्तपादशम्या विद्धैव त्याज्या उत्तरैवोपोष्येति एवं नानानि
बंधलिखितग्रंथपर्यालोचनयेति दशमीविद्धैकादश्युपोष्येति सिद्धम् यदि दैवेन संविद्धैकाद

श्यां तिथित्रयम् तत्र कुर्याद्व्रतं पुण्यं द्वादश्यां पारणां यदि यान्यैकादशीकलानहि तथा द्वादश्यु
पवासप्रतिपादकानि वचनानि तानि काम्यद्वादश्युपवासविषयाणि तत्रश्च त्रयोदशीदि
ने द्वादशीकलादर्शने पि एकादशीकलांते न द्वादश्यां केचिद्व्रतोपवसंतीति विश्वरूपविज्ञा
नेश्वरादिमतम् केवलद्वादश्युपवासस्तु एकादशीव्रतं पृथक्काम्यव्रतम् तथा च मार्कण्डेयः
उपोष्या द्वादशी शुद्धा यावज्जीवव्रतान्वितः वत्सरं लिखमापन्नो भुक्त्वा नाकभोगान् सुखानि व
तान् तस्माद्रूपनकर्तव्यः संदेहो द्वादशीव्रति विशेषफलदा ज्ञेया द्वादशी पापनाशिनी
अतएकादशीं हित्वा स्यादेव द्वादशीव्रतमस्तीत्यविरोधः द्वादश्युपवासविधानं भागवतास्त्वयं
दृश्यते भागवताश्च विद्धैकादशीं परिहृत्य द्वादशीमुपवसंति तेषां हि धर्मः कुवित्स्मृतिविरुद्धः
यः श्राद्धकाले हरिभुक्तशेषं ददाति पिंडं पितृदेवतानाम् तेनैव पिंडांश्च तिलैर्विमिश्रानाकल्प
कोटिं पितरः सुतृप्ताः वैष्णवनैवेद्यान्नेन श्राद्धकरणं स्मार्तैरादृीयते इत्येकादशीनिर्णयः
अथ श्रवणद्वादशी मत्स्यपुराणे द्वादश्यां शुक्लपक्षे तु नभस्ये श्रवणं यदि उपोष्यैकादशीं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तत्रद्वादशीमप्युपोषयेत् ब्रह्माण्डपुराणे द्वादश्येकादशीसौम्येश्रवणंचबुधस्तथा देव
दुंदुभियोगोयंशतमत्रफलप्रदः नक्षत्रस्पर्शमात्रापिहि बौधपुण्या यथाह द्वादशीश्रव
णास्पृष्टा कृत्स्नापुण्यामशास्त्रता नवासोनेनसंयुक्तातानैवप्रयस्यते वाराहपुराणे
एकादश्यामुपोष्यैव द्वादशीमप्युपोषयेत् नवास्यविधिलोपस्यादुभयोर्देवतंहरिः विधि
श्च पारणांतंव्रतंस्यात्समाप्तौद्विजभोजनम् असमाप्ते व्रते पूर्वकुर्यान्नैवव्रतान्तरम्
समाप्तिश्चपारणे तत्रश्चैकोपवासद्वयेक्रियमाणे पूर्वव्रतस्यासमाप्तौविधिलोपः १२
प्राप्नोति तस्यैकदेवत्यत्वेनविधिलोपः यदाएकादशीशुक्लायांद्वादश्यांश्रवणे तदैके
नैवोपोष्या एकादश्युपवासोद्वादश्युपवासोपिसिध्यति यदैकादश्यांद्वादश्युपवासः
संपूर्णत्वेनप्राप्नोति द्वादश्यांचप्रयत्नपवासद्वयंकर्त्तव्यम् भविष्ये एकादशीयदा
युक्ताद्वादशीश्रवणान्विता उपवासद्वयंकुर्यात् उभयोर्देवतंहरिः द्वादश्योर्न

श्रवणस्यरविद्वाप्रशस्यते यामादूर्ध्वंत्रियाम्यायामुपवासद्वयंभवेत् शक्तस्यनित्यकाम्यो
पवासद्वयमितिनियमः एकादश्युपवासंकाम्यंश्रवणद्वादशीव्रतम् व्रतद्वयकृतंपुण्यफल
ंप्राप्नोत्यसंशयम् वाराहवामनपुराणेके: अशक्तस्यश्रवणद्वादशीव्रतमेवेतिमन्यते
एकादश्युपवासस्यनित्यत्वेनैकस्मिन्नुपवासः असमर्थस्यैकभक्तादिकंविहितम् तदो
पवासद्वयसामर्थ्यंप्रतिकिमुच्यते बौधायनोपि एवमेकादशींशुक्लांद्वादशींसमुपोष
येत् पूर्ववासरजंपुण्यंसर्वंप्राप्नोत्यसंशयम् द्वादश्युपवासादुभयोर्हरिर्देवतात्वात्का
म्यंनित्यस्यबाधकमितिन्यायाद्युपवासद्वयमेकस्मिन्पदम् फलाहारंपरंतत्वभाषणम् तथा
दनविष्णुपुराणे उपवासद्वयंकर्त्तुंनशक्नोतिनरोयदि तथैवोपवसेद्वाहारेणनिराहारोपनेहनि
अतएवस्कंदे उपोष्यैकादशींमोहात्पारणंश्रवणेयदि करोतिहन्तितत्पुण्यंद्वादशद्वाद
शीभवमिति मेचाधपादेस्वपितीहविष्णुर्दिवाश्रवणमध्येपरिवर्त्तनंच रेवत्यांतेविजह्या
तिनिद्रांतत्कालभोगीस्वजुकिल्विषीस्यात् उपवासादिश्रवणद्वादशीव्रतंदृष्टव्यम् राद्वेः

प्रथमयामेकश्रवणांहरिवासरे तदापूर्वामुपवसेत्प्रातर्नैवपारणम् संकल्पपूर्वकस्यह्नतश्र
वणाद्वादशीव्रतस्यद्वादश्यांविद्यमानायांश्रवणान्तेपारणमितिज्ञेयम् केवलमेकादश्युपवासि
नःश्रवणाद्वादशीयोगेऽपिपारणंनदुष्यति द्वादशीलंघनेपिदोषःश्रवणान्त या क्वाश्विषयःश्री
कान्तःपुराणान्तरयोगतः तास्वेवतद्व्रतंकुर्याच्छ्रवणाद्वादशींविना श्रवणाद्वादशीव्रतं
श्रवणैकादश्यामपिभवतीति अयंतुविशेषः श्रवणाद्वादश्यांजनार्दनोनामविष्णुःपूज्यते
श्रवणैकादश्यांवामनः यातिथिर्भेनसंयुक्तायावयोगेननान्द मुहूर्तद्वयमात्रापि
१३ सावसर्वाप्रशस्यते दशम्याविद्धोपवासोनाह्येप्येकादशीश्रवणायोगादुपोष्यते इतिश्र १३
वणाद्वादशी अथत्रयोदशी कृष्णापक्षेत्रयोदशीपरोपोष्या षष्ठष्टमीतदादर्शःकृ
ष्णपक्षेत्रयोदशी एताःपरयुताःपरिशेषाःशुक्लाद्वादश्युपेतामान्या अन्यत्र एकादशी
तृतीयाचषष्ठीचैवत्रयोदशीपूर्वविद्धावकर्तव्यायदिनस्यात्परेहनि इतित्रयोदशीनिर्णयः
अथचतुर्दशी द्वितीयोपोष्याकृष्णापूर्वेतिशागुनात्मर निशिभ्रमंतिभूतानिशान्तयःशूलभृ

यतः अतस्तस्यांचतुर्दश्यांसत्यांतत्पूजनंभवेत् शिवरात्रिस्तुविशेषतः प्रदोषव्यापिनीग्राह्या
शिवरात्रिःशिवप्रियैः रात्रौजागरणंयस्मात्तस्मात्तांसमुपोषयेत् कृष्णाष्टमीस्कंद
षष्ठीतथाशिवचतुर्दशी एताःपूर्वयुताःकार्याःतिथ्यंतेपारणंभवेत् जन्माष्टमीरोहिव
शिवरात्रिस्तथैवच पूर्वविद्धैवकर्तव्यातिथिभांतेचपारणम् श्रावणीदुर्गानवमीतथादू
र्वाष्टमीतिः पूर्वविद्धाप्रकर्तव्याशिवरात्रिर्बलेर्दिनम् इत्यनेनत्रयोदशीयुक्ताशिवरात्रिःपू
र्वविद्धैवोपोष्या यदिद्वितीयदिनेचतुर्दश्यंतेपारणसंभवस्तदात्रयोदशीपूर्वविद्धैवोपोष्या
नान्यथेति नानानिबंधलिखितवचनानि तथाच प्रदोषव्यापिनीभूत्वातिथिर्दशास्ततः
परम् उपोष्यासाप्रयत्नेनप्रदोषेचयथाकुहूः माघासितेभूतदिनेहिराजन्नुपैतियोगंयदि
पंचदश्याम् जयाप्रयुक्तांहियातुकुर्यात्शिवस्यरात्रिंप्रियकृच्छिवस्य जैमिनिः भूतसंयानि
येनंतःप्रदोषेयदिदृश्यते शिवरात्रिस्तुसाज्ञेयाशिवसंतोषकारिणी स्कंदपुराणेचतु
Indira Gandhi National
Centre for the Arts

द्दशीवदर्शश्चेदेकोभूयपद्यभवेत् तत्रोपवासंकुर्वीत नवकामहुतेहनि इतिकौतुके चतुर्द
शीशीयदादेविदिनद्युभिप्रमाणातः आगतेशिवरात्रिः स्यात्रिशिपूर्णा चतुर्दशी अन्नेत्याख्याते
नैवस्पष्टा द्विगाभोजनानुरोधेनयस्यामुखोपोषितापारणोनापद्यते सादिनद्युतिप्रमाण
मित्युच्यते सायदाभावेतिथ्यदानिशिजागरणंशिवरात्रिः स्यादिति शिवलिंगपुराणे दर्श
त्रयोदशीव्याप्ताइदोषमुभयोत्यजेत् भूतप्रदोषिणींकुर्यात् अमायांपारणेविना कहुमा
नपन्के पूर्वदिनेसत्तविंशद्धटिका त्रयोदशीदिनांतनेत्रयस्त्रिंशद्धटिका चतुर्दशीसाप्रदोषव्या
२४ शाति एवंचतुर्दशीव्याप्ताप्रदोषद्दिनद्वयेतदापूर्वानोपवसेत् दिनद्वयेंमध्येचतुर्दश्यंतेपारण २४
संभवात् दर्शेपारणेभोजनप्रतिषेधात् उत्तरांदर्शयोगप्रासंग्यादुपोष्यातितिथ्यंतेपारण
संभवाभोपवसेत् अथच यदिद्वितीयदिनेदिनमध्येचतुर्दश्यंतेपारणासंभवस्तदात्रयोद
शीविद्धैवोपोष्या नान्यथेति यानितुवचनानि पूर्णात्रयोदशीरात्रैर्यामभात्रंचतुर्दशी
उपोष्यासाप्रयत्नेनशंभुर्वचनमब्रवीत् तिथीनांचापिसर्वासामुपोष्यव्रतचारिणाम् तिथ्यंते

पारणंकुर्याद्विनाशिवचतुर्दशीं इत्यादीनिवाक्यानितटाभस्माद्दिनात्युपनव्रतधारिविषयाणि
इतिकालादर्शकारदयः अप्रमाणानिस्वेपेश्वराद्यस्तस्मादुपेक्ष्याणि मासिकचतुर्दशीनि
र्णयः कार्त्तिकमासितेपक्षेचतुर्दश्यांविधूयते स्नानमावश्यंकार्यंनरैर्नरकभीरुभिः
पक्षद्वयेयदापूर्वेह्निपंचघटिकात्रयोदशीदिनांतनेक्ष्यांतंचतुर्दशी दर्शएवंयंचदंवाथन
घटिकाविघते एवंत्रयोदशीमध्येपि अनुरोदयेस्नानम् अनुरोदयवेलायांरिक्तापांक्ता
तियोननः तस्मात्द्विकर्मयोधर्मोनश्यत्येवनसंशयः इतिचतुर्दशीनिर्णयः अथपौ
र्णमासी नंदायांहोलिकाञ्जाभद्रायांगोवर्धनादिकम् कदापिनहिकर्तव्यामनुराह
प्रजापतिः पौर्णमासीतुस्नानदानदेवार्चनादिषु प्रातःकालव्यापिनीमान्येति अमावस्यापौ
र्णमास्योपरेद्युपोष्येसावित्रीव्रतंरिक्तया यथोक्तंब्रह्मवैवर्ते होलिकापूजापूर्णिमातुसा
पाह्नव्यापिनीग्राह्या भूतविद्धानकर्तव्याअसंपूर्णाकदाचन ऋषियित्वासुनिश्चेच्छसावित्री
व्रतमुत्तमम् इतिपूर्णिमानिर्णयः तिथिचंद्रिकासमाप्ता दुर्गावेदाच्छधरणीगतवैक्रमाद्द

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

१५ कार्त्तिकस्यशुक्लदशमीगुरुवासरेषु जयनाथशर्मणानष्टुतः मवलेखिपुस्तंज्ञानप्रदंलघु १५
तनंतिथ्यिवंद्रिकाख्याम् ॥१॥